

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BAŞLANGIÇ DÖNEMİ KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE 'KAŞ'IN İMGE OLARAK
KULLANILIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
İLKNUR PALA

DANIŞMAN
PROF. DR. NAMIK AÇIKGÖZ

2023 – MUĞLA

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

BAŞLANGIÇ DÖNEMİ KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ‘KAŞ’IN İMGE OLARAK
KULLANILIŞI

İLKNUR PALA
1841010014

Sosyal Bilimler Enstitüsünde
Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 23.01.2023
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 23.06.2023

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ümral DEVECİ

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Ü. Ramazan ARI

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Hatice Hicret ÖZKOÇ

2023- Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 30.12.2022 tarih ve 1080/9 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalı **Yüksek Lisans Programı** öğrencisi **İLKNUR PALA**'nın "**Başlangıç Dönemi Türk Edebiyatında Kaşın İmge Olarak Kullanılışı**" adlı tezi incelenmiş ve aday 24/04/2023 tarihinde saat 14.30 'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin **kabul** edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Namık Açıkgöz

Üye

Doç. Dr. Ümral Deveci

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Arı

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum **Başlangıç Dönemi Klasik Türk Şiirinde Kaşın İmge Olarak Kullanılışı** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça 'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23 /06 /2023

İlknur Pala

İmzası

BAŞLANGIÇ DÖNEMİ KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KAŞ'IN İMGE OLARAK KULLANILIŞI

ÖZET

Bu çalışma, başlangıç dönemi klasik Türk edebiyatı şairlerinin divanlarında sevgilinin güzellik unsurlarından kaşın imge olarak kullanımını konu edinmektedir. Bu kapsamda, 14. yüzyıl şairlerinden Hoca Dehhanî; 15. yüzyıl şairlerinden Şeyhî, Ahmedî, Necatî Bey, Mesihî ve Ahmet Paşa'nın divanları örneklem alanı olarak seçilerek çalışma sınırlandırılmıştır. Çalışmada, öncelikle Klasik Türk şiirinde genel olarak kaş ve kaş imgesinin önemi açıklanmıştır. Ardından ana bölüm olan "Kaşla İlgili Tasavvurlar" başlığı altında ise kaş, somut ve soyut imgelem başlıkları altında müşebbehün bihleri üzerinden derinlemesine incelemeye tabi tutulmuştur. İncelemelerde eserlerde geçen beytin literal okuması verilmiş; sonra semantik ve retorik okuması yapılmıştır. İncelemeler sonucunda araştırmanın sayısal verilerle genel değerlendirmesi ortaya konularak kaş imgesinin, ilgili dönemdeki gelişim çizgisi görünür kılınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, kaş imgesi, âşık, sevgili, Hoca Dehhanî, Ahmedî, Ahmet Paşa, Necatî Bey, Mesihî, Şeyhî, edebiyat.

THE USE OF KAŞ AS IMAGE IN CLASSICAL TURKISH POETRY IN THE BEGINNING PERIOD

ABSTRACT

In this study, the distribution, characteristics and functions of 'eyebrow' and 'eyebrow' in the works of poets of the early period in Turkish Literature are discussed. For the purpose of examining the eyebrow and various analogies of the eyebrow 14. together with Hoca Dehhani, one of the poets of the century, 15.couplets have been selected from the ghazals of the poets of the century Şeyhî, Ahmedi, Necati Bey, Mesihî and Ahmet Paşa. Thus, hilal mazmunu's 14th century with examples from the poets of the beginning period. And 15. Its importance has been based on usage angles in the century. In the introduction part of the study, the eyebrow was explained in general, and then the place of the eyebrow in Turkish Literature was examined. Later, the eyebrow that influenced classical Turkish poetry and every element related to the eyebrow was evaluated (crescent, dagger, bow, violin, etc.) phrases are categorized according to their nature. Some abstract concepts of eyebrow in classical Turkish poetry have been studied in the field of Turkish literature of the early period

Keywords: classical Turkish poetry, eye brow image, lover, beloved Hoca Dehhani, Ahmedi, Ahmet Pasha, Necati Bey, Mesihî, Şeyhi, literature.

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı, altı yüz yılı aşkın süre yaşamış bir edebiyat geleneğidir. Bu geleneğin bu kadar uzun süre devam etmesinin temelinde, şiire giren kavramların hemen her yönüyle işlenmesi yatar. Bu durum, özellikle sık tekrar eden kavramlar, imgeler hususunda, klasik Türk edebiyatının eleştirilmesine de sebebiyet vermiştir. Hem bu eleştirilere cevap verilmesi hem de şiire giren kavramların gelişim çizgisinin tayini, klasik Türk edebiyatı alanında kavramlar üzerine yapılacak çalışmalarla mümkün olacaktır. Bu sayede hem klasik Türk şiirinin gelişimi, özgünlük anlayışı hem de kavramların gösterdiği gelişim çizgisi daha net görülebilecektir.

Sevgilinin önemli güzellik unsurlarından ve şairlerin ortak malzemesi kabul edilebilecek kaş imgesi, bu çalışmanın konusunu teşkil eder. Bunun yanında kavramların gelişim çizgisini net olarak ortaya koyabilmek, kavramın klasik Türk şiirine girişinden itibaren incelemeyi gerekli kılar. Buna istinaden çalışma, klasik Türk edebiyatının başlangıç dönemiyle sınırlandırılmıştır. Başlangıç dönemi şairleri Hoca Dehhânî, Şeyhî, Ahmedî, Necatî Bey, Mesihî ve Ahmet Paşa örnekleme oluşturan şairlerdir. Bu şairlerin divanları içerisinde gazeller ise sevgilinin güzellik unsuru kaşın kullanıldığı şiirler olması itibarıyla örneklem alanı olarak kabul edilmiştir.

Çalışmada, önce Klasik Türk şiirinde genel olarak kaş ve kaş imgesinin önemi açıklanmıştır. Ardından kaş'ın tasavvurlarını somut ve soyut imgeleme olmak üzere iki başlık altında kavramın derinlemesine incelemesi yapılmıştır. İncelemelerde eserlerde geçen beytin literal okuması verilmiş; sonra semantik ve retorik okuması yapılmıştır. Bazı beyitlerin anlam etkisini arttırmak amacıyla, beyitte anlatılan unsurların görselleri eklenmiştir. İncelemeler sonucunda araştırmanın sayısal verilerle genel değerlendirmesini ortaya konmuştur. Tezde edindiğimiz bulgulardan yola çıkarak bir sonuç elde edilmiştir.

Bu çalışmada her zaman yanımda olan ve evlatları olduğum için şanslı hissettiğim aileme, bana yol gösteren benden yardımını esirgemeyen hepsinden önemlisi bu çalışmayı yapma imkânı veren değerli danışman hocam Prof. Dr. NAMIK AÇIKGÖZ' e teşekkürü borç bilirim.

Muğla, Haziran,2023

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	III
TABLO DİZİNİ.....	IV
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOMUT İMGELEME.....	4
1.1. KAŞ-ÇADIR.....	4
1.2 KAŞ-HANÇER.....	6
1.3 KAŞ-HARF (nun, ra).....	8
1.4 KAŞ-HİLAL.....	12
1.5 KAŞ-KEMAN (YAY).....	21
1.6 KAŞ-KIBLE MİHRAP.....	23
1.7KAŞ-TÂK(KEMER).....	27
1.8KAŞ-TUĞRA.....	28
1.9KAŞ-ZİYNET.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

SOYUT İMGELEME.....	32
2.1 KAŞ-KAPICI.....	32
2.2 KAŞ – KAZA VE KADER.....	33
GENEL DEĞERLENDİRME.....	35
SONUÇ.....	37
KAYNAKÇA.....	39

KISALTMALAR

AD: Ahmedî Divanı

APD: Ahmet Paşa Divanı

G.: Gazel

haz.: Hazırlayan

HD: Hoca Dehhânî Divanı

K.: Kaside

MD: Mesihî Divanı

Nzm.: Nazm

ND: Necati Bey Divanı

s.: Sayfa

S.: Sayı

ŞD: Şeyhî Divanı

TABLO DİZİNİ

TABLO 1: DİVANLARDA KAŞ İLE İLİŞKİ KURULAN KELİMELER

GİRİŞ

Klasik Türk şiirinin imge kurgulamasına inceleyebilmek için şiirlerdeki anlam derinliğine bakmak gerekir. Bunun için şiirlerdeki anlamlandırma teknikleri kullanılmalıdır. Beyitleri incelerken literal, semantik, retorik ve duygusal açıdan okumak; ona göre yorumlamak gerekir. Literal okuma, şairin beyitte tüm kelimeleri ile ne anlama geldiğini ifade eder. Şairin gözünden şiirin mantığını anlamak için sözlük anlamıyla beyitin düz yazıya çevrilmesi önemlidir. Bir diğer önemli okuma tekniği ise semantik, retorik ve estetik okumadır. Beyite şairin gözüyle bakabilmek için kelimeler arası ilişki ve uyumu bilmek gerekir. Kelimeler arası ilişki şairin ne demek istediğini, nasıl dediğini anlamamıza katkı sağlar. İnsandaki olumlu olumsuz pek çok duygu şiirlere de yansımıştır. Beyitlerde imge kurgulaması konusunda kelimelerin doğru kullanılması kadar duyguların iyi işlenmesi okuyucuyu etkiler. Bu yüzden beyitleri duygusal açıdan okumak gerekir. Klasik Türk Şiir’inde en çok kullanılan duygu aşktır. Aşkın getirdiği sevinç, ızdırap, öfke, ayrılık, kavuşma Klasik Türk Şiir’inde sıklıkla kullanılmıştır.

Klasik Türk Şiir’inin ana teması aşktır. Şiirde; somuttan soyuta, maddeden mânâyâ aşkın her çeşidi işlenmiştir. Klasik Türk şiirinde kuralları belli bir aşk vardır. Aşkın temel özellikleri âşğın, sevgilinin özellikleri bellidir. Âşğın yaşadığı duygular hep aynıdır. Burada farklı olma durumu özgün kelimeler arası ilişkiyle oluşturulmuş kompozisyonla sağlanır. Hem şekil hem de muhteva yönünden elinde hazır kalıpları bulunan şair, sadece bu kalıplarla sayısız ilişkiler kurabilme, farklı anlamlar ile imajlar oluşturmaktadır. Nasıl ki bir yemekte aynı malzemelerle sonsuz güzel tarif ortaya çıkarılıyorsa, Klasik Türk şiiri şairleri de aynı kelimelerle imgeleme yöntemi kullanarak birbirinden farklı güzellikte şiirler ortaya çıkarırlar.

Aşk duygusunun yoğun işlendiği bir edebiyatta onun tezahürünün ve çağrışımlarının fazla olması kaçınılmazdır. Bundan dolayıdır ki klasik Türk şiiri şairleri için güzellik önemli bir kavramdır. Güzellik denilince şüphesiz akla ilk gelen sevgilidir. En güzel hayaller en anlamlı kelime ve kavramlar sevgili etrafında gelişmiştir.

Klasik şiirde sevgilinin güzelliği söz konusu olduğunda onun güzellik unsurları üzerinden konu ele alınır; Saç, yüz, yanak, göz, kaş, dudak, kirpik, gerdan-gabgab, boy, bel, kâkül-perçem-turre, göğüs, ben, el-kol avuç-parmak, diş, beden-ten-endam, hatt, alın, ayak, ağız, söz. Yaratılan imajlarla amaç, sevgilinin her uzvuna bir anlam yükleyerek onu daha

farklı ve güzel şekilde anlatmaktır. Bu durum Klasik Türk Şiiri şairlerinin abartılı tasvirleri benimsemesine sebep olmuştur. Hasibe Mazıoğlu, sevgiliye dair abartılı benzetmelerle ilgili şu sözleri söyler:

"klasik şiirindeki bu benzetmeler, birer araç olup duygu ve hayal gücünü artırmak için kullanılmıştır. Elbette servi kadar uzun bir insan olamaz, ancak uzun ve endamlı bir boyun düzgün serviye benzetilmesi, şairane güzel bir hayal yaratmanın aracıdır. Kirpiklerinin oka, kaşın yaya, saçın yılanı benzetilmesi, bunların âşık üzerinde yaptıkları etkinin derinliğini anlatabilmek içindir. Eğer sanat gerçeğin bir kopyası olsaydı, Picasso'nun tablolarında yüzün yanında bacağı bulunması, kulağın kolda bitmesi veya boyun kol kadar uzun olması yüzünden bu tabloların sanat eseri sayılmaması gerekirdi." ¹

Klasik Türk şiiri şairinin amacı, kusursuz güzeli dünyada coğrafi keşif yapmış bir gezginin yeni bir toprak keşfeder gibi keşfetmek ve okuyucusuna sunmaktır. Gerçekte kusursuz bir güzellik yoktur. Bu yüzden şair hayal dünyasında gerçekten uzak bir güzel yaratır. Selvi boy, yay gibi kaş, ok gibi kirpik, ay gibi yüz, gonca dudak ve niceleriyle bir hayalî sevgili yaratılır. Günlük hayatta böyle bir kız mümkün değildir. Karşılaştık fantastik filmlerden fırlamış bir sahne gibi gelir güler veya korkardık. Ama burada amaç mükemmeli yakalamaktır. Klasik şiirde söz konusu edilen aşk tek taraflıdır; yoğun, sonsuz ve tutkulu bir duyguyu temsil eder. Âşığın aktif sevgilinin pasif olması, en başta sevgilinin aynı zamanda Allah olarak tasavvuru ile ilgilidir. Bunun yanında sevgilinin konumu da diğer bir etkidir. O sultan olarak köleleriyle yüz göz olmaz. Onlarla ancak isterse, o da ancak ima işaret boyutunda olur.²

Klasik Türk şiirindeki sevgilinin vasıflarının oluşmasında Fars edebiyatının etkisi büyüktür. Arap ve Fars Edebiyatının etkisiyle gelişen klasik Türk edebiyatı geleneğinde, sevgiliye ilgili yapılan imgelerde dinî unsurların büyük bir yeri vardır. Bunun yanında, doğa unsurları zengin bir kullanım alanı oluşturmuştur. Şairler, sevgiliye ve sevgilinin güzelliğini tasvir etmek konusunda doğadan çokça istifade etmişlerdir

GENEL OLARAK KAŞ

Göz, sevgilinin en dikkat çekici uzvudur, en tesirli ve en maharetli güzellik unsurudur. Kaş ve kirpikler de gözün işlevini yerine getirmesinde en büyük yardımcılarıdır. Güzelin yan

¹ Hasibe Mazıoğlu, "Eski Türk Edebiyatı", *Türk Ansiklopedisi*, C. 32, Ank., 1983, s. 134.

² *Ramazan Artı*, Sevgilinin Âşıkla İletişim Şekli: İma ve İşaret", *Edebiyatta Jest ve Mimik*, Ed. Ümral Deveci, Ahmet Akgül, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.489.

bakışındaki eda kaşının inceliği âşık eder. Şairler, kaşı ifade etmek konusunda doğadan ve inançtan yardım almışlardır. Bunu sevgiliyi okuyucunun kafasında hayal etmesi için kullanır. Kimi sevgili gözle gördüğümüz bir nesne ile denktir kimi sevgili ise gözle göremeyeceğimiz varlıklarla denktir. Bu durum mazmun örneklerinde tespit edilmiştir.

Kaş sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biridir. Renk, şekil ve çift oluşu ile göz, kaş, kirpik, gamze ve yanak ile çeşitli beyitlerde işlenir. Bilhassa gözün katil olması katilin, aşığı öldürmek, yaralamak için kaşı yay ve hançer, kirpiği ve gamzeyi ok olarak kullanması tasavvur olunur. Kaşın İslami boyutta kullanımı da vardır. Yüzün Kabe'ye, camiye, mescide benzetilmesinde mihrap; Mushaf'a benzetilmesinde Besmele, boyun elif harfine benzetilmesi sebebiyle nun harfi ve ra harfi olarak ifade edilir. Yine yüzün denize benzetilmesi; kaşın balık, sandal olarak tasvir edilmesiyle kompozisyon oluşturulduğu müşahede edilir.

Klasik Türk Edebiyatı'nda hançer, kılıç ve hilâl, kaşın en çok benzetildiği unsurlardır. Arap ve Fars Edebiyatı'ndaki sevgili kan dökücü, zalim güçlü bir kişi olarak tasvir edilir. Bundan etkilenen Türk şairler özellikle ilk edebi eserlerde yoğunlukla sevgilinin güzellik unsurlarını bu şekilde işlerler. Âşığın gönlünü çelmesi, kendisine bağlaması ve ona eziyet etmesi sebebiyle cadı, yalancı, hileci, yağmacı ve belâdır. Şairler kavisli yapısıyla aşığın gönlünü çeldiği için bazen bir çevgân a benzetir.

“Kaş” özellikle 15. yüzyıl sonrasında İslamiyet etkisi edebiyatımıza yansımıştır. “Kaş” ın hilâl olarak tasavvurunda açıkça belli olan şekil benzerliği ve İslamiyet'te hilalin önemiyle doğrudan ilgilidir. Hilal İslamiyet'in simgesidir. Şairlerin sevgilinin kaşını hilal, mihrap ve kibleye teşbihi, hem sevgiliye kutsiyet, değer kazandırmak içindir hem de aynı imgeyi farklı bir kompozisyonda kullanmak içindir. Şairler 15. yüzyılda sevgiliyi kan dökücü zalim acımasız tasvirine, İslamiyet'in temsilcisi, tanrının tezahürü olmayı eklemişlerdir. Şairler, sevgilinin kaşını şekli sebebiyle kibleye, mihraba, hilal-i ıyd (bayram hilali)'e benzetir. Kaş Klasik Türk edebiyatı güzellik unsurları arasında değerli öğelerden biridir. Bu yüzden bazen bir padişah tuğrası bazen de kral tacı olarak tasavvur edilir.³

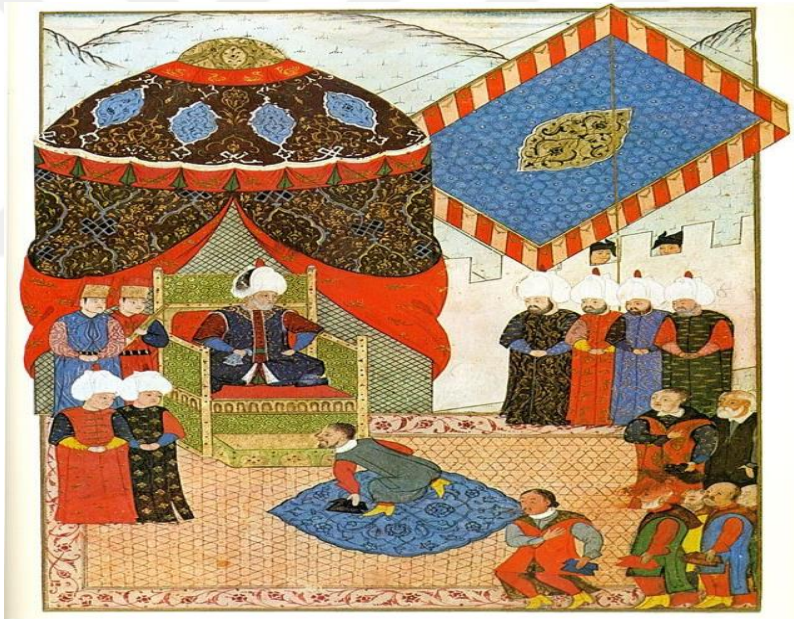
³ AKÜN, Ömer Faruk (2013), *Divan Edebiyatı*, İSAM Yayınları, İstanbul, s.39.

KAŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR BİRİNCİ BÖLÜM

SOMUT İMGELEME

Kaş ile ilgili benzetmeler daha çok şekil benzerliği üzerine kuruludur. Eğik olması, yüzün üst kısmında olması, siyah renkte oluşu ile çevrede gördüğümüz somut cisimler ile ilişkilendirilir. Klasik Türk şiirinde somut imgeleme, daha çok okuyucuda bildiği gördüğü nesnelere üzerinden ilişki kurularak yapılan bir tekniktir. Şair sevgilinin kaşının güzelliğini, âşıkta yarattığı durumu gözle gördüğümüz cisimlerle ilişkilendirerek okuyucunun hafızasında yer etmesini sağlar. Aşağıda gördüğümüz somut imgeleme örnekleri ile şairlerimiz sevgilinin kaşını değişik açılardan tasvir etmeye çalışmışlardır.

1.1. KAŞ-ÇADIR

4

Şairler, sevgilinin güzellik unsuru olan kaşını anlatırken kaş ile çadır ve gölgelik arasında bir ilişki kurarlar. Hoca Dehânî, aşağıdaki beytinde “kaş”ı renk ve şekil itibarı ile çadıra benzetir. Bunu yaparken sevgilinin gözlerini kara çadıra oturmuş iki sultan olarak tasvir etmektedir:

“Kara çetr ursa kaşların şu şehlâ gözler üstüne
Yiridür ki güzellikte şeh ü sultân-durur iki” (HD:G 2/4)

⁴ <https://tr.pinterest.com/pin/516577019744652266/>

a) Literal Okuması:

(Ey sevgili!) Kaşların şu şehla gözler üstüne kara çadır kursa yeridir; (çünkü) güzellikte gözünün biri şah diğeri ise sultandır.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şair bu beytinde sevgilinin kaşlarını kara bir çadıra benzetir. Çadır ve kaş arasında, kavisli oluşları yönüyle şekil itibariyle teşbih ilişkisi kurulmuştur. Çadır Türk töresinde önemlidir. Kara çadır eski Türklerde Bey, hakan, sultan gibi mevki sahibi soyluların oturduğu çadırıdır. Şair bu bilgi zemininde, sevgilinin gözlerini kara çadır altında otağını kuran ya da konaklayan güzellik ülkesinin iki sultanı olarak tahayyül eder. Bu manada, güzellik ülkesini sevgilinin yüzü olarak düşünmek mümkündür. Gözler, bu ülkenin hâkim yerinde iki sultan olarak yerini almıştır. Şair, bu hayale kara kaşları, kara çadır olarak dâhil ederek kompozisyonu zenginleştirir.

Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beytinde ise kaş-çadır teşbihinin yanında kaş, güzellik belgesine çekilmiş bir tuğra olarak iki ayrı hayale konu olur:

Ey âfitâb-ı Tal'atine sâye-bân kaşın

Çekmiş berât-ı hüsnüne müşğîn nişân kaşın (APD: G 165/1)

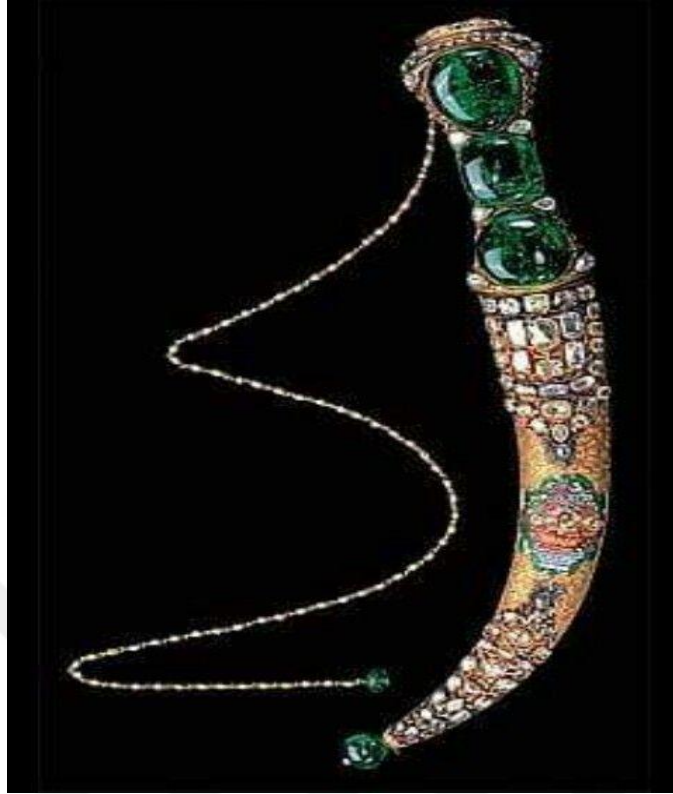
a) Literal okuması:

Ey sevgili kaşın, güzellik güneşi (yüzüne) çadır (olmuş), (aynı zamanda) güzellik belgesine (yüzüne) misk kokulu tuğra çekmiş.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Ahmet Paşa'nın "kaşın" redifli gazelinin matlası olan bu beytinde kaşla ilgili iki ayrı hayal söz konusudur. İlkinde kaş, güneş gibi güzel sevgilinin yüzüne çadır olur; ikincisinde ise güzellik belgesine teşbih edilen yüze çekilmiş tuğradır. Her iki hayalde de kaş hem rengi hem de şekli itibariyle hayalde yer alır. Kavisli oluşuyla çadıra ve tuğraya, siyah renkte oluşuyla ise gölgeliğe ve yazıya teşbih edilir. Ayrıca kaşın çadır, otağ olarak nitelenmesi, yüzün güzellik şahı olarak düşünüldüğünü gösterir. Bunun yanında, kaşın tuğra olarak düşünüldüğü hayalde, tuğranın onaylayıcı ve doğrulayıcı işlevine istinaden kaşın sevgilinin güzelliğini onaylayan ve doğrulayan bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

1.2 KAŞ-HANÇER

Şairler sevgilinin güzellik unsuru kaşı ifade ederken hançerden ilham alırlar. Hançerin kavisi ile kaşın kavisi arasında bir şekil ilişkisi vardır. Sevgilinin kaşları aşığın canına kast eden iki hançer olarak ifade edilir.

“San İsmâ’îldür [ol] çeşmün ki yatar hançer altında

Ya İbrâhîmdür [ol] zülfün ki olmuş gül-sitân âteş” (APD: G 127/3)

a) Literal Okuması:

(Ey sevgili!) Sanırsın, gözün hançer altında yatan İsmail; kâkülün de ateşin (ortasında) gül bahçesindeki İbrahim ’dir.

b) Semantik, Retorik Okuması:

Şair, beytinde dini iki olaya göndermede bulunur. İlki Hz İbrahim oğlu İsmail’i Allaha kurban etme istemesi, İkinci olay ise Hz. İbrahim ateşe atıldığında, mucize olarak gül bahçesine düşme olayıdır. Gözün Hz. İsmail’e teşbihinde, kaşlar onu kesmeye hazır hançer gibidir. Zülfün Hz. İbrahim’e benzetildiği hayalde ise zülfün uzandığı kırmızı yanak hem ateşi hem de ateş ortasındaki gül bahçesini temsil eder. İki hayal de yüzdeki unsurların gerçekte var

⁵ <https://tr.pinterest.com/pin/3307399710959442/>

oldukları yerler üzerine kurgulanır. Göz kaşın altındadır. Şair bu mantıksal zeminde, şekil itibariyle kaş-hançer ilişkisini kurar, bununla da yetinmez gözü Hz. İsmail'e benzeterek hem kompozisyonu zenginleştirir hem de kaş-hançer ilişkisini kuran diğer beyitlerden farklı olanı yakalar. Beyitteki diğer hayal ise yüz üzerinde zülfün kıvrımlı bir şekilde yanağa doğru uzanması gerçekliğine dayanır. Şair, yine estetik bir kurgulama neticesinde renk yönüyle yanak-ateş ve yanak-gül bahçesi kelimeleri arasında ilişki kurar. Bunlar da klasik Türk şiirinde kullanılan yaygın teşbihlerdir. Şair, bu beyitte kompozisyona zülfü, ateş ve gül bahçesi içindeki Hz. İbrahim olarak dâhil edince, yine hem hayali zenginleştirir hem de benzer beyitlerden farklı bir yön oluşturur.

Ahmet Paşa, aşağıdaki beytinde ise kaş- hançer ilişkisini farklı bir bakış açısı ile ele alır:

“Gamzenin tiğın gören cellâda benzetmiş seni

Hançerin ölü diriltir sen nice cellâdsın” (APD: G 249/2)

a) Literal Okuması:

Yan bakışının okunu görenler seni cellada benzetmiş/ Hançerin ne ölüleri diriltir sen nasıl cellad gibisin

b) Semantik, Retorik Okuması:

Şair sevgiliyi öldüren bir cellat olarak tasavvur etmiştir. Şaire göre âşık için sevgili ok gibi bakışı öldürürken hançer gibi kaşları ile diriltmektedir. Kaş ile hançer arasında şekil ilişkisi vardır. Sevgilinin hançere benzetilen kaşları yukarıdaki Ahmet Paşa beytinde can alıcı iken burada âşık için şifadır. Âşık bir bakışıyla öldüğü halde sevgilinin kaşında hayat bulur. Beyitte Ölüm ve yaşamı bir arada tutarak tezatlık yaratmıştır. Bu beyitte hâkim olan duygu ızdıraptır. Sevgilinin bir yan bakışından gelen ok aşığın gönlünde derin yaralar açar. Bu yüzden sevgilinin gamzesini görenler ona cellat derler.⁶ Ancak celladına çok seven âşık için sevgiliden uzak kalmakta ızdıraptır. Bu yüzden yanında sevgilinin kaşları ile can bulur.

Mesihî, divanında kaş ile hançer ilişkisi şu şekilde ifade edilir:

⁶ Şentürk, Ahmet Atilla, (2016) *Osmanlı Şiiri Klavuzu*1. Cilt, Osedam Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 373-378.

“Şu denlü muslih-i tîrûn delikler eyledi kim

Egildi katlûme ey kaşları kemân hançer” (MD: G 93/5)

a) Literal Okuması:

Ey kaşları keman (sevgili), iyileştirici okun (kirpiklerin) o kadar delikler açtı ki hançer kaşların katlime eğildi.

a) Semantik ve Retorik Okuması:

Beyitte, sevgilinin kaşları hem kemana hem hançere hem de öldürmek için eğilmiş bir insana benzetilmektedir. Hançer ile kemanın kaşla şekil ilişkisi zaten açıktır. Şair, bu ilişkinin üzerine hançeri kişileştirerek, âşığı öldürmeye teşebbüs eden biri olarak tasavvur eder. Şairin bunu ifade için kullandığı “eğilmek” deyimini hem kaşların hem hançerin ucunun eğik oluşuyla tenasüp oluşturacak şekilde kullanımı beyti zenginleştiren bir durumdur. Hançerin öldürmeye eğilmesi, kıskançlık sebebiyle olmalıdır. Sevgilinin iyileştirici kirpik oklarının âşıkta çok fazla delikler açmış olması, kaşın kıskançlığa düşmesine ve buna bağlı öldürmeye teşebbüs etmesine sebebiyet vermiş olmalıdır.

1.3 KAŞ-HARF (nun, ra)

Sevgilinin kaşları Klasik Türk Edebiyatı’nda şekil açısından ele alındığında dal (ـ), râ (و) ve nun(ن) harflerine benzetilir. Sevgilinin yüzü güzellik sayfasıdır. Yanağının üstünde duran kaşları Allahın kaleminden çıkmış iki zarif ra harfidir. Kaşların bir başka benzetildiği harf nun (ن) harfidir. Ahmedî aşağıdaki beytinde sevgilinin iki kaşını nûn harfine benzetmektedir:

“Hilâle beñzededen bârîk-fikret

Kaşuñuñ nûnini kej-râya düşmiş” (AD: G 301/6)

a) Literal Okuması:

(Ey Sevgili!) Kaşını hilale benzetmek ince, nazik bir düşüncedir; (ancak) kaşını nun harfine benzeten eğri (yanlış) fikre düşmüştür.

Semantik ve Retorik Okunması:

Kur'ân-ı Kerim' de nun harfi ol emrinde geçmektedir. Klasik Türk şiirinde de hilale ve kaş'a benzetilir. Ancak burada benzetilmesi olumsuz bir anlamda kullanılmıştır. Çünkü sevgilinin kaşları 'nun' harfine benzetildiğinde Allah ile bir tutulmuş olur. Beyitte hâkim olan duygu karşı çıkmadığıdır. Âşık her ne kadar sevgiliye karşı sevgi beslese de onu 'nun' harfine benzetmeyi doğru bulmuyor. Âşık bu duruma karşı çıkmaktadır. Şair sevgilinin sevgili ile ilgili yaptığı benzetmeyi eleştirmektedir. Ahmedî şiire fikrini katarak imgeleme tekniğine katmıştır. Kaşın imgeleme tekniğine bu yönüyle diğer şairlerden farklıdır.

Hoca Dehhanî divanında kaş-harf ilişkisine şu şekilde yer vermiştir:

'Nass getürdi hüsnünün da'vâsın isbât itmege

Ol ki yârin kaşını nûn u gözün sâd eyledi ' (HD: G 6/5)⁷

a) Literal Okunması:

O (Tanrı), güzelliğinin davasını ispat etmek için sevgilinin kaşını nun ve gözünü sad eyledi.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Şair beytinde sevgilinin kaşını nun harfine, gözünü ise sad harfine şekil yönüyle benzetmektedir. Nun ve ve sad harfi birleşerek 'nas' kelimesi ortaya çıkar. Nas Kelimesi 'herhangi bir konuda Kur'an'da veya hadislerde bulunan ve üzerinde tartışılması dinen caiz olmayan delil hükmünde kesin ifadedir'.⁸ Şair, kaş ve gözün bu kompozisyonu zaten doğal olarak var olduğu için, bu var olmayı, nass -ayet ile ilişkilendirerek hüsn-i talil tekniği kullanmıştır. Şair Allah'ın güzelliğini ispat etmek için sevgilinin kaşını nun harfi gözünü sad harfi ederek nas ortaya koymaktadır. Şairin hayalinde sevgili, tanrının yeryüzündeki tezahürüdür.

Ahmet Paşa, aşağıdaki beytinde kaş-nûn harfi ilişkisini bağlılık duygusunu aktarmak için şu şekilde kullanmıştır:

⁷ Mansuroğlu, Mecdut, *Anadolu Türkçesi (XIII. asır) Dehhanî ve Manzumeleri*, Burhaneddin Erenler Yayınevi, İstanbul, 1947, s.14.

⁸ <http://lugatim.com/s/nas>

“Kaşı nûnuyla kâmeti elifin

Gördük ayruk biz ansuz olamazız” (APD: G 111/2)

a) Literal Okuması:

Sevgili senin nun harfi gibi kaşlarınla elif harfi gibi boyunu gördük/ Artık biz onsuz olamayız.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Klasik Türk Edebiyatı’nda sevgilinin boyu elif harfine benzetilir.⁹ Şair bu beytinde sevgilinin kaşını nun harfine benzetir. Sevgilinin kaşı, elif harfiyle beraber tasavvur edilmiştir. Beyite göre âşık sevgilinin etkileyici güzelliğini görünce ondan ayrı olamayacağını anlar. Beyitte geçen duygu bağılılık duygusudur.

Ahmet Paşa, kaşı aşağıdaki beytinde hem hilal hem de nun harfiyle ilişkilendirerek farklı bir kompozisyon oluşturur:

“Aç hilal ebrunu kim nûn ve’l-kalem tefsirini

Mâhî-i kilkim zebân-ı hâl ile takrîr ide”¹⁰ (APD: G 283/6, s.255)

a) Literal Okuması:

Ey sevgili, balık gibi olan kalemimin, Nun ve’l-kalem (suresinin) tefsirini hâl dili ile anlatabilmesi için hilal kaşını aç.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Ahmet Paşa bu beytinde kaşı nûn (ن) harfine ve kaleme benzetmektedir. Nûn harfi gövdesi sevgilinin kaşına benzer, ortasındaki noktası da sevgilinin gözüdür. Nûn harfi ile kaş arasında şekil ilişkisi vardır. Kalem nûn ve’l kalem suresini hâl dili ile ancak sevgilinin kaşı vasıtasıyla anlatabilmektedir. Bir surenin tefsirini sevgilinin kaşıyla yaparak hüsn-i ta’lil sanatı uygulamıştır. Ayrıca nûn ve’l kalem suresine gönderme vardır. Kalem suresi Hz Muhammed’e atılan iftiraları açıklayan, Hz. Muhammed’i aklayan ayettir. Kalem suresi ilk ayeti olan nûn ve’l kalem i açıklamaya ancak sevgilinin kaşı muktedirdir.

⁹ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 26. Baskı, İstanbul, s.137.

¹⁰ Harun Tolasa, *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 2001, s.462

Bir başka Ahmet Paşa beytinde ise sevgilinin kaşını ra harfine şu şekilde benzetmektedir:

“Dil kaşın râsına meyl ettiği peyveste bu dil

Geçdi her nesneden illaki bu râdan geçmez” (APD: G 110/2)

a) Literal okuması:

Gönül, meylettiği ra harfi gibi kaşına ulaştı; gönül her şeyden geçti de bu ra harfinden vaz geçmez.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şair sevgilinin kaşının kavisli olmasıyla kıl kalemle yazılmış ‘ra’ harfine benzetilir. Kaş ile ‘ra’ harfi arasında şekil ilişkisi vardır.” Ra’ harfi gibi kaşa âşığın gönlü meyl ettikçe dünyevi zevklerden vazgeçer. Burada sevgilinin kaşının güzelliği vurgulanmaktadır. Beyitte hâkim olan duygu vazgeçmemektir. Âşık sevgilinin kaşını gördükten sonra her şeyden vazgeçer ancak sevgiliden vazgeçemez. Ayrıca ‘kaşın râsına’ ve ‘bu râdan’ derken bir cinaslı söyleyiş vardır.

Necati Bey’in aşağıdaki gazelinde sevgilinin güzellik unsurları harflerle ilişkilendirilmiştir. Kaş- ra harfi ilişkisini şair beytinde şöyle ifade eder:

“Ey boyı servüm elif gibi yoluñda doğruyam

Râ kaşuñla dâl zülfüñ itmesünler beni red” (NBD: G 49/3)

a) Literal Okuması:

Ey servi boylum elif gibi yolunda doğruyum; ra harfi kaşınla dal zülfün beni red etmesin.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şairin bu beytinde bir uyum söz konusudur. Kaşlarını ra harfine saçlarını ise dal harfine benzetmektedir. Kaş ile ra harfi arasında şekil ilişkisi bulunmaktadır. Elif harfi Arapçanın ilk harfidir. Tek olduğu için doğruluğu dürüstlüğü Klasik Türk şiirinde elif şeklinde âşık, dal harfi geçtiğinde ezilmiş eğilmiş acı çekmiş bir kişiye dönüşür.¹¹ Beyitte

¹¹ İsen- Horata, *Tarihî Gelişim*, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı. Ed. Mustafa İsen, Ankara, Grafiker Yayınları, s.75.

geçen âşık ben sevgili için doğru iken sevgili ra harfi gibi kaşıyla dal harfi gibi saçlarıyla beni reddetmesin diye isteğini dile getiriyor. Burada hem harf olarak bir uyum hem de anlam olarak bir zıtlık yakalanmıştır.

1.4 KAŞ-HİLAL

12

Klasik Türk şiirinde hilâlle ilgili zengin mazmunlar teşekkül ettiği gibi hilâl çeşitli teşbihlerin de konusu olmuştur. Sevgilinin kaşı ile hilâl arasındaki çok yaygın benzetme âşığın dertten belinin bükülmesi imajıyla beraber kullanılmıştır. Kaş-hilâl-yay ilişkisi içinde kaşlar lâm (ل) harfi dal harfi (د) râ (ر) harfine benzetilir. Hz. Peygamber'in, eline kalem almadığı hâlde felek levhasına iki râ (ر) harfi yazdığı söylenerek inşikâku'l-kamer mucizesine telmih yapılır. Diğer taraftan hilâlin görünmesiyle başlayan aybaşlarında sevgilinin kaşlarına benzeyen hilâli görünce âşığın derdi artar.Yine hilâl-kaş ilişkisinde çatik veya eğri kaşa benzetilen hilâl, “çatik kaş”, “kaş eğmek” sözleri Hakk'ın celâl ve kakhâr isimlerine delâlet eder.¹³ Gökyüzündeki hilal âşık için sevgilinin kaşını çağırıştırır. Âşık için gökteki hilal tıpkı

s.75.

¹² <https://orhankoc.com.tr/hilal-sembolu-ve-anlami/>¹³ Erdoğan, Mehtap, (2013) *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, kitabevi yayınları,1.

Baskı,İstanbul,s.15.

müminin namazda Allah'a ulaştığı gibi sevgiliye ulaştığı secdegahıdır. Aşağıdaki beyitte Ahmedî şöyle der:

‘‘Bedr ü hilâli bir arada göreyim diyen

Uş mâh yüzde ebru-yı müşgîn hilal-i dost’’ (A G 83/4,)

a) Literal Okuması:

Dolunayı ve hilali bir arada görmek isteyenler ay gibi yüzünde toplanır, Mis kokulu kaşın hilalin en sevdiği dostudur.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

İnsanlar sevdikleri ile bir bütün olurlar. Âşık da sevgili ile her an beraber olmak ister Şair Sevgilinin yüzünü dolunaya, kaşlarını da hilale benzetmektedir. Hilal ve kaş arasında şekil benzerliği vardır. Ayrıca gökyüzünde gece ayın ortaya çıkmasının güzel bir nedene bağlayarak Hüsn-i talil sanatı kullanmaktadır.

Ahmedî aşağıdaki beytinde hilale benzettiği sevgilinin kaşıyla birlikte, diğer güzellik unsurlarını da teşbih konusu eder:

‘‘Saçun-durur şeb-i yeldâ vü yañağın nevrûz

Kaşın hilâli mu’anber tenün-durur meh-tâb’’ (AD: G 61/6)

a) Literal Okunması:

Ey sevgili, saçın şeb-i yelda gibi (hem uzun hem karanlık), yanağın ise yeni gün gibi (parlak); hilal kaşın hoş kokulu, tenin de ay gibi parlaktır.

b) Semantik ve retorik okunması:

21 aralık en uzun gecedir. Şair sevgiliyi anlatırken 21 aralık gecesinden ilham almıştır. Sevgilinin 21 aralık gecesine kadar uzun saçları ve o gecedan doğan ay kadar parlak yüzü vardır. Şair, sevgilinin saçını en uzun geceye benzetmesinde hem renk hem de mahiyet ilişkisi vardır. Şair sevgilinin kaşlarını hilale benzetmektedir. Beyitte geçen kaş ile hilal arasında şekil ve hoş kokusu sebebiyle fonksiyon ilişkisi vardır. Ayrıca Ahmedî , kaş hilal ilişkisini farklı bir bağlamda ele alır. Hilalin iki büklüm gibi kavisli oluşunu, sevgilinin kaşlarına duyduğu aşka bağlayarak hüsn-i talil sanatının bir örneğini verir. Sevgilinin saçları, kaşı,

yüzünden övgüyle bahsederek beyit içinde bir uyum sağlamıştır. Ayrıca tüm güzellik unsurları yüceltmesi itibari ile beyitte “en” vasfı baskındır.

Ahmedî yukarı beytinde kaşın hilale benzetmesini olumlu anlamda kullanırken aşağıdaki beytinde tam tersi olumsuz anlamda kullanmaktadır:

“Yüzün firâkı-y-ıla kaşın iştiyâkından

Sarardı bedr kayuñdan iki büküldi hilâl” (AD: G 401/2)

a) Literal Okuması:

(Ey sevgili,) dolunay yüzünden ayrı kaldığı için hastalıktan sarardı; hilal de kaşına duyduğu aşk sebebiyle iki büküm oldu.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Şair bu beytinde kaş ve hilal şekil olarak benzetilmiş ve beyit içerisinde uyum yakalanmıştır. Aşık sevgilisinden ayrı düşmüş, sevgilisini özlemle anmaktadır. Sevgilinin ayrılığı ile dolunay sararıp solar, hilal ise sevgiliye duyduğu derin aşk ile iki büküm olup kavisli hâle gelmiştir. Şair âşığın sevdasını, derin ızdırabını dolunay ve hilali kişileştirerek aktarmaya çalışmıştır. Genelde beyitlerde sevgilinin kaşları ve yüzü üzerinden benzetme yapılırken bu beyitte farklı olarak âşığın ayrılık sonrası düştüğü durum ayın evreleri üzerinden anlatılmıştır. Bu yönüyle diğer beyitlerden farklılık gösterir. Ayrıca ayın oluşum ve evrelerini âşığın hâllerine bağlayarak Hüsn-i talil sanatı kullanmıştır. Dolunayı üzülen, endişe eden, zayıflayan bir âşık gibi göstererek teşhis sanatı kullanmıştır. Beyitte hâkim olan duygu ızdıraptır.

İncelenen kaş-hilal ilişkisi olan beyitlerde şairlerin sevgilinin kaşını güzelliğine vurgu yapmakta hilali gerek şekli gerekse fonksiyonu bakımından olumlu anlamda kullanıldığını görülmüştür. Ancak, diğer beyitlerdeki sevgilinin kaşını hilale benzetmeyi olumsuz bir anlamda kullandığı görülmüştür. Ahmedî aşağıdaki beyti bu duruma örnek teşkil etmektedir:

“Yüzüne bedr disem olur lafz-ı mübtezel

Kaşlarına hilâl disem kej-hayâl ola” (A G 28/3, s. 230)

a) Literal Okunması:

(Ey sevgili,) yüzüne dolunay (gibi parlak) desem sözüm değersiz olur/ Kaşlarına hilal gibi desem kötü bir hayal olur.

b) Semantik ve retorik okunması:

Şair bu beytinde sevgiliyi o kadar üstün görmüş ki gökteki dolunay ve hilalle kıyaslamayı sevgiliyi hafife almak olarak görüyor. Klasik Türk Şiirinde yüz dolunaya benzetilir. Sevgilinin kaş da gökte ilk çıkmış hilale benzer. Hilal gibi kavisli, ince ve zariftir. Bu yüzden hilal ile kaş arasında şekil ilişkisi vardır. Ancak burada sevgilinin güzellik unsurları o kadar üstündür ki şair dolunaya hilale benzetmeyi kötü zayıf bir düşünce olarak kabul eder. Beyitte hâkim olan duygu övgü ve yüceltmedir. Klasik Türk Şiir’inde sevgili tasvir edilirken abartıya yer verilmiştir. Âşığa göre sevgili için dolunaya hilale benzemek bile az kalır. Sevgili eşi benzeri olmayan bir varlıktır. Dünyevi nesnelere benzetmek sevgiliyi aşağılayıcı bir tutum olur. Çünkü, teşbihte müşebbehün bih müşebbehten genellikle üstündür. Mesela arslan gibi adam denildiğinde arslan adamdan üstün durumdadır. Şairin bu yaygın teşbihleri hata olarak görmesini buna isnat etmek mümkündür.

“Müşgîn mukavves kaşuña diler ki beñzeye hilâl

Rûşen-durur fark arada ol kej-hayâle düşmesün” (AD G 513/3)

Literal Okuması:

Hilal sevgilinin mis kokulu, kavisli kaşına benzemek ister /Hilal ve sevgilinin kaşları arasındaki fark açıktır; kötü bir hayale düşmesin.

Âşık sevgilinin güzel kaşını hilale benzetir. Şair e göe hilal sevgilinin kaşına benzemek istemektedir. Ancak sevgilinin kaş hilale eş tutulmayacak kadar güzel ve benzersizdir. Şair burada sevgiliyi yüceltmek için hilale insanî özellik katarak kişileştirmiştir. Şair kendini beyitte ötekileştirerek hilali sevgilinin kaşına kendini benzetmesin diye uyarıyor. Hilalin kavisli oluşu ile kaşın kavisli arasında şekil ilişkisi kurarken hilalin oluşumunu güzel bir nedene bağlayıp hüsn-i talil sanatı kullanmıştır.

Benzer bir kurgulamayı aşağıdaki beytinde Ahmedî, bu kez sevgilinin dudağını da beyte dâhil ederek şöyle yapar:

“Düşdi kaşuñ öñinde hisâba hilâl-ı kej

Oldı lebüñ katında bahâ-yı ‘akîk kem” (A:G 465/5)

a) Literal okunması:

Kaşının önünde hesap verdi eğri hilal /Dudağının katında akik taşının değeri eksik oldu

b) Semantik ve retorik okunması:

Şair sevgilinin güzellik unsurları olan dudağı ve kaşın dünya varlıkları ile denk görülmeyeceğini ifade etmiş. Beytin ilk mısrasında kaş- hilal ilişkisi üzerine durmuştur. Sevgilinin kaşının hilale denk görülmeyecek kadar değerli olduğunu vurgulamaktadır. “Eğri hilal” diyerek sevgilinin kaşına kendini benzetmesini hata olarak gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca hem hilal ve kaş arasında hem de akik taşı ve dudak arasında şekil ve renk ilişkisi vardır. Eğilmek insana özgü bir eylemdir. Burada insana özgü bir eylemi hilale yükleyerek teşhis sanatı kullanmıştır. Beyitte hâkim olan duygu yüceltmedir. Akik taşı Dünyadaki en değerli taşlardan biridir. Sevgilinin dudağı o taştan yapılmış olsa da hilale benzeyen kaşları karşısında değersiz olur.

Ahmedînin Bir başka beytinde sevgiliyi yüceltmek için kaşını gece gündüz döngüsü ile ilişkilendirmektedir :

“Kaşuñ görđi hilâl oldı mukavves

Yüzüñe bahdı gün düşdi zevâle” (AD: G 559/5)

a) Literal Okunması:

Kaşını gören hilal eğildi, büküldü / Güneş yüzüne bakınca batıp (yok oldu).

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Burada gün geceye dönmesi resmedilmiştir. Şaire göre sevgilinin kaşlarından hilal oluşmuştur. Hilali gören güneş kıskanıp yok olmuştur. Şair sevgilinin kaşını hilale benzetmektedir. Ayrıca hilalin sevgilinin kaşını görerek kavisli olduğunu iddia etmektedir. Burada hilalin oluşumunu güzel nedene bağlama yani hüsn-i talil sanatı kullanılmıştır. Ayrıca güneşi yok olmasında teşhis sanatı kullanılmıştır. Beyitte hâkim olan duygu kıskançlıktır. Sevgilinin kaşlarından çıkan hilal güneşin yerini alır. Sevgilinin kaşını gök cisimleri ile kıyaslayarak sevgilinin yüceliğine vurgu yapmaktadır. Ahmedî nin bir başka beytinde benzer bir şekilde sevgilinin kaşını bayramın müjdeleyicisi hilale benzetmektedir. Bu düşüncesini şair beytinde şöyle ifade eder:

“Hilâl-i ‘iddür kaşuñ elüme

Kadeh sunsân diye mi kim recebdür” (AD: G 171/6)

a) Literal Okuması:

Kaşın elime bayram hilalidir /Kadeh sundun diye mi gösterişlidir

b) Semantik ve Retorik okuması:

Şair sevgilinin kaşlarını hem bayram hilaline hem de kadehe benzetmektedir. “Hilâlî” denilen kadeh çeşidi de bu benzerliğinden adını almıştır. Aşık eline aldığı kadehte sevgilinin kaşını görüyor. Bu ayrılık hasretini dindirdiği için bayram hilali ile ilişkilendiriyor. Eskiden Müslümanlar ramazan oruç ayının bittiğini, bayrama ulaştıklarını gökteki hilalden anlardı. Burada kadehte gördüğü bayram hilali ile kendi bayramına yani sevgiliye ulaştığını düşünmektedir. Ahmedî nin beytinde kendi bayramına ermiş bir âşık varken, 15. Yüzyıl şairi Ahmet Paşa beytinde sevgilinin kaşının hasretiyle ağlayan inleyen bir âşık tasvir edilmektedir:

“Ol hilâl ebrunu gördükçe gözüm giryân olur

Âdet oldur ki görünse mâh-ı nev bârân olur” (APD: G 79/1)

a) Literal Okuması:

O hilal kaşını gördükçe gözlerim yaş dolar / Hilal görününce yağmur olması adettir

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Şair sevgilinin kaşını hilale benzetmektedir. Doğada hilal görününce yağmur yağar. Şair bu doğa olayından ilham alarak âşığın ağlamasıyla yağmur yağmasını ilişkilendiriyor. Âşık hilal kaşlı sevgiliyi gördükçe ayrı kalmanın acısıyla ağlar. Şair sevgilinin kaşını görünce ağlamasını yağmur yağmasıyla ilişkilendirerek hüsn-i talil sanatı uygulamıştır.

Ahmet Paşa aşağıdaki beytinde hilalin oluşumu ile sevgilinin kaşları arasında bağlantı kurar:

“Safha-i hurşide nakş olmuş sanasın mâh-ı nev

Ay yüzünün gurresinde iki hilâli kaşlar” (APD: G 85/4)

a) Literal Okuması:

Şafak vaktinde ay yüzünün iki hilali olan kaşların /Güneş evresine nakşetmiş sanırsın hilal. Ay yüzünün aydınlığındaki hilal gibi iki kaş, güneş sayfasına nakş olmuş hilal gibidir.

b) Semantik ve Retorik Okunması

Şair bu beytinde bir gün doğumunu tasavvur etmiştir. Burada şair sevgilinin yüzünü hem güneşe hem de parlak bir sayfaya benzetmektedir. Sevgilinin kaşlarını ise hilale ilişkilendirir. Sevgilinin kaşları gün doğumunda gökyüzüne yansımıştır. Şair sevgilinin yüzünün parlak bir sayfaya kaşlarını ise onun üzerine çizilmiş hilale benzetmektedir. Şair gökyüzünde güneş ve hilali yan yana iki gök cismi olarak verip sevgilini iki kaş ile ilişkilendirerek uyum yakalamıştır.

Ahmet Paşa bir diğer beytinde şöyle ifade eder:

“İyd ayı gibi kaşını gözettiğim bu kim

Na’l-i semend-i Şâh-ı cihandan haber verir” (APD G 87/9, s. 161)

a) Literal Okuması:

(Ey sevgili,) kaşını, bayram hilali gibi gözlemem, cihan padişahının atının nalından haber verdiğindedir.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Gökyüzünde görülen hilal bayramın habercisidir. Buna hilâl-i İyd denir. Sevgilinin kaşlarını hem bayram hilaline hem de at nalına benzetmektedir. Sevgili aşık için cihan padişahıdır. Sevgiliyle bir araya gelmek âşık için bayramdır. Cihan padişahının atının nalı ve gökteki hilal, âşığa sevgiliyi güzel kaşlarını anımsatarak vuslatı haber verir. Şair, kaş ile hem nal hem hilal arasında şekil ilişkisi kurmuştur. Aşık gökyüzünde gördüğü hilali hem sevgilinin kaşına hem de onu getiren atın nalına benzetmektedir. Beyitte Hâkim olan duygu sevinçtir. Âşık sevgiliye kavuşacağı günü ipe çekmektedir. Bir bayram günü kadar sevinçlidir.¹⁴

Ahmet Paşa bir başka beytinde sevgilinin kaşını yine olumlu anlamda kullanmış, kaşını bir panayır, kutlama yeri parçası olarak tasvir etmiştir:

“Ey ruhun meydân-ı hüsn ü kâkülün çevgân-ı İyd

Aç hilal ebrunu olsun şüphesiz devrân-ı İyd” (APD: G 28/1)

a) Literal Okuması:

Ey yanağı güzellik meydanı ve kakülü bayram oyunu cirit değneği sevgili, hilal kaşını aç da bayram zamanı kesin olsun.

¹⁴ Harun Tolasa, “Ahmet Paşa Divanı Üzerine Düşünceleri”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi 1/1 (Ekim 1970): 38.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Beyite göre sevgilinin varlığı dünyaya bayramdır. Sevgilinin yanağını meydana, kakülünü cirit oyunu direğine kaşlarını ise bayramı müjdeleyen bayram hilaline benzetmektedir. Güzellikler meydanında sevgilinin saçının ucu bile görünse bayramdır. Hilalini açta bayram gelsin der. Yanak-meydan, kakül-cirit direği ve kaş-hilal arasında şekil ilişkisi vardır. Sevgilinin üç güzellik unsurunu kullanarak tenasüp sağlamıştır. Ayrıca sevgilinin kaşını açmasını bayramla ilişkilendirerek hüsn-i Talil sanatı yapmıştır. Beyitte hâkim olan duygu sevinçtir. Âşık sevgilinin sadece kaşını görecekti diye bir bayram sevinci yaşamaktadır. Kaşı kavisi sebebiyle tüm dünyayı saracak vaziyettedir. Sevgilinin kaşı ortaya çıkması ile gökyüzünde bayram hilali belirir. Birinci mısradaki bayram yeri oluşur.

Ahmet Paşa'nın beytinde sevgilinin kaşı, âşığa sevinç ve mutluluk verirken, aşağıdaki Mesîhî'nin beytinde sevgilinin kaşı yokluğu âşığa kanlı göz yaşı döktürüp acı çektirmektedir. Mesîhî beytinde şöyle ifade eder:

“Kanlu yaşum içinde kaşun aksini sandum

Ey mah göründükde şafak içre mah-ı nev” (MD: G 201/3)

a) Literal Okuması:

Ey ay (gibi güzel sevgili), kanlı yaşım içinde kaşının aksini görünce, şafak vakti hilal göründü sandım.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Âşık tüm gece sevgilinin ardından ağlar, kanlı gözyaşı döker. Sabah gün ağarırken ki kızılılıkta gecede ki hilal hâlâ gökyüzünde belirir. Âşık sevgili için döktüğü kanlı gözyaşında hilalin aksini görünce sevgilinin kaşı zanneder. Sevgilinin yanında olduğunu düşünür. Ancak şair bunun bir yanılısına olduğu teşbih üzerinden vurgulamaktadır. Sabahın kızılılığı ile âşığın gözyaşı ve hilal ile sevgilinin kaşı arasında benzerlik kurulmuştur. Hilal ile kaş arasında şekil ilişkisi vardır. Burada âşığın kavuşma isteği hilal-kaş ilişkisi ile ifade edilmiştir. Sabah gün kızılılığı ile kanı arasında renk ilişkisi vardır. Beyitte “kaş, mah, mah-ı nev” vererek leff ü neşr sanatı uygulanmıştır. Beyitte hâkim olan duygu özlem ve kavuşma arzusudur. Âşık ayrılık acısı çekmektedir. Sevgiliden ayrı geçirdiği her an ona ızdırıp verir. Tüm gece ağlayan âşık, artık gözlerinden kan gelmektedir. Klasik Türk Edebiyatı'nda âşık sevgili yolunda türlü cefa çekmeye mahkumdur. Bu onun aşk yolunda olgunlaştırır. Âşık' ı âşık yapan bu yolda

çektığı cevr-i cefadır. Bunun Allahtan geldiğine inanır. Mesihî sevgilinin kaşları ile gün doğumundaki kızıl hilal arasında benzerlik ilişkisi kurarken,¹⁵Şeyhî ise bu beytinde sevgilinin kaşlarını özlemine çektiği bayram hilaline benzeterek olumlu bir anlam kazandırmıştır. Şeyhî beytinde şöyle ifade eder:

“Kaşların yayını ıyd ayı gibi gözlediğim

Bu ki cânım siperi tek ola kurbânın için” (ŞD: G 142/4)

a) Literal Okuması:

Kaşlarını bayram ayı gibi beklediğim güzel/ canımla siper olurum uğrunda kurban olurum

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şair sevgilinin yüzünün aşığa verdiği sevinci bayramla ilişkilendirmiştir. Bu yüzden gökteki hilali hilal-i ıyd yani bayram hilali olarak ifade eder. Sevgilinin kaşlarını bayramı müjdeleyen hilale benzetmektedir. Eskiden gökyüzündeki hilale bakılarak ramazan ayının bitip bayramın başladığı tespit edilirdi. Ramazan oruç tutan kimselerin oruçlarını kesmek için nasıl hilali beklediği gibi aşık sevgiliye kavuşmak için sevgilinin kaşlarını beklemektedir. Sevgilinin hilal kaşlarını gördüğünde ayrılık acısı son bulacaktır. Ayrıca klasik Türk şiirinde sevgili uğrunda kurban olmayı hac ibadeti gibi görmektedir.¹⁶ Aşık sevgilinin kaşını görmek için canını siper eder, uğrunda ölmeyi kabul eder.

¹⁵ Akbudak, Yasemin, (2002), *Mesihî Divan Tahlili* Doktora tezi, İstanbul.
<file:///C:/Users/acer/Downloads/35649.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2019)

¹⁶ Şerife Uzun, ‘Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca dair Unsurlar’, İstem, S.13, Konya, 2009, s.337.

1.5 KAŞ-KEMAN (YAY)

17

Sevgilinin gözü, bakışları, kirpikleri ve kaşları, savaş aletlerine benzetilerek, vurucu ve kan dökücü olarak tasavvur edilir. Onu öldürücü silahlarla donanmış bir savaşçı gibi gösteren şairin sevgilisinde kaş, yayını gerip âşığın gönlünü hedeflerken, kirpikler ve gamze (yan bakış) oku âşığın gönlüne hiç durmadan binlerce nişan alır. Klasik Türk şiirine göre sevgilinin kaşı ne kadar kavisli ise âşığı o kadar kendine çeker ve gönlünde okları ile yaralar açar.¹⁸ Aşağıdaki beytinde Ahmedî şöyle der:

“Cân u cigerdür urduğı her lahza bî-güman

Kaşuñ kemânı gamzeñ ohını niçe ata” (AD G 30/3, s. 231)

a) **Literal okunması:**

Sevgilinin keman kaşı gamze okunu çokça atar; şüphesiz her an vurduğu can ve ciğerdir.

b) **Semantik ve Retorik Okuması:**

Şaire göre Sevgili zalim, acımasızdır. Sevgilinin güzellik unsurlarını bir savaş aleti olarak sembolize etmiştir. Sevgilinin Kaşlarını yay, hançer; kirpiklerinin ok, saçlarının tuzak, , gamzesini kılıç, ok vs. olarak anlatmaktadır. Sevgili kaşının kavisinde yan bakışının okunu atarak her daim âşığın gönlünü yaralamaktadır. Sevgilinin kaşının kavisi ile yay arasında şekil ilişkisi, gamze ile ok arasında fonksiyon ilişkisi vardır.

Ahmedî'nin beytindeki zalim sevgili, 15.yüzyıl şairi Ahmet Paşa'nın aşağıdaki beytinde de görülmektedir. Şair beytinde şöyle der:

“Kaşları yayı gibi gayrîyi kendiye çeker

Gamzesi oku gibi âşıkı yabana atar” (APD: G 66/2)

¹⁷ <https://www.osmanlikostumleri.com/urun/cocuk-yay-ve-ok>

¹⁸ Kurnaz, C, “Hayâlî Bey dîvânı”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1.Baskı,1987,s.221.

a) Literal okuması:

Sevgili, yay kaşları gibi yabancıyı kendine çeker; yan bakış oku gibi aşığı uzağa atar.

b) Semantik ve retorik okunması:

Bu beyitte şair ayrılığı sevgilinin yüzü ile tasavvur etmiştir. Sevgilinin kaşları yay gibi başka insanları kendine çekerken, ok gibi olan bakışları ile aşığı uzakta tutmaktadır. Şair sevgilinin kaşı ile yay arasında şekil ilişkisi kurmuş. Sevgilinin başkaları yani rakipleri yakında tutup âşığı yabana atması Klasik Türk Şiir’inde görülen bir eylemdir. Şair yay-kaş ok-kirpik benzetmeleri üzerinde bu durumu anlatmıştır.

Necâti Bey divanında sevgilinin kaşının kederiyle acı çeken bir âşık vardır. Klasik Türk şiirinde ah etmek pek çok duyguyu tek seferde ifade etmek için sıklıkla kullanılır. Kaş yay ve ah etmeyi Necatibey beytinde şöyle ifade eder:

“Ey kaşı yay olan beni inletme kı1 hâzer

Kim âhum oķı na’l’i hilâle ider güzer” (NBD: G 58/1)

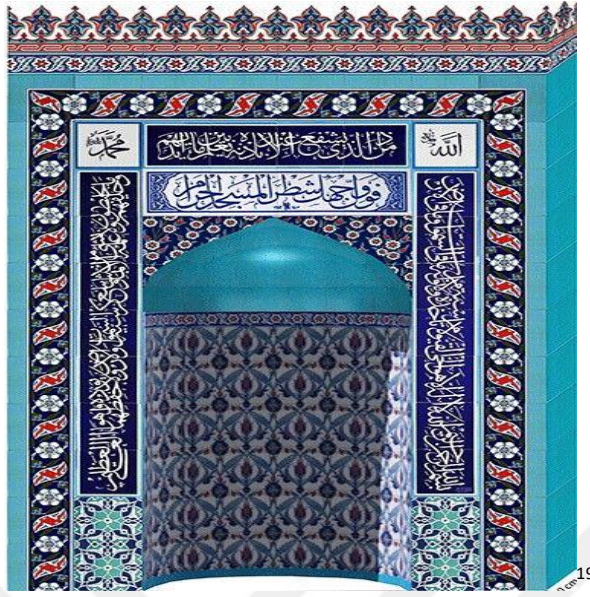
a) Literal Okuması:

Ey yay kaşlı sevgili, beni inletmekten kork; (aksi halde) ahımın oku hilal nalına kadar gider.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Klasik Türk Edebiyatına göre âşıklar mazlumdur. Allah her daim mazlum koruyucusudur. ~~Divan edebiyatında~~ sevgilinin silahı kaşı kirpikleri yan bakışı ise âşıkların silahı da âhıdır. Âşıklar çok üzü1üp inlediklerinde göğsünden çıkar ve Allah’a ulaşır. Bir mazlumu ah ettiren Allah’ın gazabına uğrar. Âşık, bir nevi sevgiliye uyarıda bulunur. Beni daha fazla inletme; aksi halde, âh okum hilal nalına ulaşır. Yani göklere kadar çıkar. Neticede sana bela gelebilir.

1.6 KAŞ-KIBLE MİHRAP

Mihrap, camilerde namaz kılınırken Müslümanların önünde saf durduğu yerdir. Duvarın ortasında bulunan oyuk yerinden camiye gelenlere kible yönünü gösterir. Klasik Türk şiirinde, sevgilinin güzelliği tasvir edilirken dinî kavramların kullanılmasına sıklıkla yer verilmiştir. Sevgilinin kaşı, eğriliği dolayısıyla mihraptır. Âşık için kiblesi sevgilidir. Onun yanında olmak, onun iyiliğine bir şeyler yapmak âşık için ibadet gibidir.²⁰ Kaş-mihrap benzetmesi, Türk edebiyatında ilk kez 14. yüzyılda kullanılır. 15. yüzyılda gelişimine devam eder. Ahmedî beytinde şöyle der:

“Zihî nüzhət-geh-i dildür bu gîsû

Zihî kible-geh-i cândur bu ebrû” (AD: G 536/1)

a) Literat Okuması:

Bu saç, gönül için ne hoş gezinti yeridir; bu kaş canın yöneldiği ne güzel kabledir.

¹⁹ <https://tr.pinterest.com/pin/77757531053478687/>

²⁰ Şentürk, Ahmet Atilla, (2016) *Osmanlı Şiiri Klavuzu*1. Cilt, Osedam Yayınları,1. Baskı, İstanbul, s.375.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Şair sevgilinin kaşlarını canın en iyi ibadet yeri tarif etmektedir. Sevgilinin kaşlarını camilerde kıbleyi gösteren mihraba benzetmektedir. Kaş âşıkların en iyi sığınma yeridir. Bu yüzden sevgiliye ulaşmak için büyük çaba gösterir. Sevgilinin saçı Klasik Türk Şiirinde aşğın tuzağı olarak nitelendirilir. Kıvrımı, mis kokusu ile âşığı kendine çeker, âşık eder. Bütün âşıkların gönlü sevgilinin uzun saçlarına asılıdır. Sevgilinin kaşları saçlarıyla çektiği âşğın sığınacağı kiblegâhıdır.

Kaş, eğriliği dolayısıyla mihraba benzetilmesi Ahmedî için bu beytinde olumlu bir imgeleme örneği olsa da Şeyhî'nin aşağıdaki beytinde tam tersi bir şekilde işlenmiştir:

“Süzülmüş çeşm-i mestânın görüp dil tâk-ı kaşında

Dedi zî-mest kâfir kim bu mihrâb içre hâb eyler” (ŞD: G 80/4)

a) Literal Okuması:

Gönül, kaşının takı altında mest gözlerini süzölmüş görünce sarhoş olmuş kafir mihrap içinde uyur, dedi.

b) Semantik ve Retorik Okunması:

Sevgilinin gözü şehlâ bakışıyla sarhoş gibidir. Bu yönüyle nergise benzetilir. Kaşlar ise kavisli olmaları hasebiyle mihrap gibi düşünölür. Sarhoş akli melekelerini yitirdiği için ne yaptığını, yatıp kalktığı yeri bilmez. Nerede akşam orada sabah yaşar. Onun için mihrap ya da başka yer fark etmez. Kaş mihraba, göz ise sarhoş olup mihrap içinde uyuyan kafire benzetilmiştir.

İki beytin açıklaması da aynı. Diğer beyti ben bulamadım.

Ahmet Paşa aşağıdaki beytinde sevgilinin kaşını camide namaza durulan mihraba benzetmektedir:

“Yüzüne bakdıkça gönlüm göz diker ebrusına

Sanasın durmuş namaza gözedir mihrap göz” (APD: G 122/4)

a) Literal Okuması:

Ey sevgili, gönlüm senin yüzüne baktıkça, kaşlarına göz diker; sanırsın, göz namaza durmuş mihrabı gözetir.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şair, Âşığın gönlünü camide namaza durmuş bir mümine benzetmektedir. Âşık sevgilinin yüzüne baktığında sevgilinin kaşlarına gözünü diker. Camide de müminler namaza durmak için mihraba gözlerini diker. Burada sevgilinin kaşı ile mihrap arasında hem şekil hem de fonksiyon ilişkisi kurulmuştur.

Ahmet paşa bir başka beytinde kaşı mihraba benzeterek sevgiliyi kusursuz ve yüce bir kişi olarak tasvir eder:

“Dedi ey mazhar-ı lûtf-ı ilâhi

Kaşın mihrâbı cânlar secde-gâhı” (APD K 4/8, s.33)

a) Literal okuması:

Dedi ey ilahi lütfu elde eden /Kaşının mihrabı insanların secdegahıdır

b) Semantik ve retorik okuması:

Şaire göre sevgili kerem sahibi ulvi bir kişidir. Öyle ki aşık gibi çevresindeki tüm insanlar ondan feyz almak için yanında bulunur. Camilerde kible yönünü göstermek üzere mihrap bölümü vardır. Sevgilinin kaşının kavisini camilerdeki bulunan mihraba benzetmiş. Burada teşbih örneğidir. Mihrap ile sevgilinin kaşı arasında şekil ilişkisi kurulmuştur. Şairler sevgilinin bedeninde Allahın izini bulmaya çalışırlar. Özellikle İslamiyet etkisinin artış gösterdiği 15. Yüzyılda sevgili âşık için amaç değil, Allaha ulaşmakta araçtır.

Ahmet Paşa bir diğer beyit örneğinde sevgiliyi yüceltirken sevgilinin kaşını Allaha ulaşmada bir aracı olduğunu iler sürmektedir:

“Dil niyâz eyler nigârın kaşı mihrabında kim

Gamzesi tîğın ilâhî kâr-ger kıl dâ'imâ” (APD:G 2/10)

a) Literal Okuması:

Gönül, sevgilinin kaşının mihrabında, “İlahi, gamze oklarını daima tesirli kıl” diye dua eder.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şair burada sevgiliyi yüceltmıştır. Âşık sevgilinin kaşının mihrabında dua etmektedir. Mihrap müminlerin ibadet yeridir, İslamiyet'te Allah'a en yakın yerdir. Allaha en yakın olduğu yerde Allah'tan sevgilinin yaraladığı okların tesirli olmasını ister. Tesir den kast ettiği aşğın gönlünü yaralamasıdır. Yaralamak fiili olumsuz anlamda olsa da burada olumlu anlamda kullanılmıştır. Çünkü sevgili yaralasa dahî âşıkla ilgilenmektedir. Bu âşığın istediği bir şeydir.

Ahmet paşa gibi Mesihî sevgilinin kaşını yücelterek şöyle ifade eder:

“Çün kaşın mihrâbına kıblem namâz eyler gönül

La'lüni yâd idüp okur sûre-i kevser gönül” (MD: G 145/1)

a) Literal okuması:

Gönül, kıblem kaşının mihrabına namaz eyler; (namaz kılarken de) dudağını anıp Kevser suresini okur.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şair sevgilinin–kaşını mihraba benzetmiştir. Kaş ile mihrap arasında şekil ilişkisi vardır. Şair, gönlü için mihraba benzettiği sevgilinin kaşını kible olarak görür. Buraya dönük namaz kılan gönül, namazda bir nevi, sevgilinin dudağını anarak Kevser suresini okur ya da Kevser suresini okuyarak sevgilinin dudağını anmış olur. Beyitte genel olarak kaş-mihrap dudak-Kevser ilişkisi söz konusudur.²¹

Mesihî sevgilinin kaşını gönlü için bir ibadet yeri olarak görürken,–Necati beyin beytinde ise sevgilinin kaşı bir mihrap olarak görmesinin yanında peygamber soyu gibi ulu kişilerin girebileceği bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Necati Bey beytinde şöyle der:

“Yeşil beñler yaraşur kaşlarıñda

Ki sādāt oturur mihrâb içinde” (ND: G 540/2)

²¹ Akbudak, Y.(2002), *Mesihî Divan Tahlili*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, s.229.

a) Literal Okuması:

Ey sevgili, mihrap içinde yüce kimselerin oturması gibi, senin de kaşlarında yeşil benler yaraşır.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şairin bu beytinde sevgilinin kaşını mihraba benzetmektedir. Türk Kültüründe yeşil önemli bir renktir. Klasik Türk Şiir’inde daha çok İslamiyet çerçevesinde kullanılır. Çünkü yeşil ruhanî renktir. İslamiyeti temsil eder. İslam sancağı, cübbe, sarık bu yüzden yeşildir. Beyitte geçen “yeşil benler” İslamiyet’le hemhâl olan ulu kişileri ifade eder. Sevgilinin mihrap olan kaşlarında sadece ulu kişiler olabilir. Yeşil ben- sadat ile fonksiyon ilişkisi, kaş-mihrap ile şekil ilişkisi bulunmaktadır.²²

1.7 KAŞ-TÂK(KEMER)

(İran Gülistan Sarayı)²³

²² <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31212>

²³ <https://kentyasam.com/wp-content/uploads/2021/07/2021-07-18-hsy-gulistan-sarayi-00.jpg>

Klasik Türk Şiiri'nde kaş hem yüzün üst kısmında bulunması hem de şekil itibari ile sarayların kemerleri ile ilişkilendirilir. Şeyhî'nin beyitinde sevgilinin kaşının bir parçası, İran hükümdarının saray kemeri ile eş değerdedir:

“Şikeste gönlüme turren verirse kûşe kaşından

Bu fethi yeğ görür gönlüm şerefde tâk-ı kistrâdan” (ŞD:G 130/7)

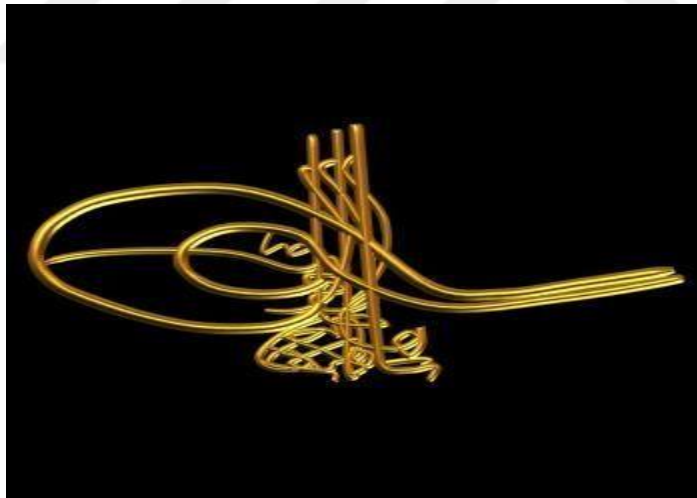
a) Literat okuması:

Kırık gönlüme saçın kaşının bir köşesinde (küçük bir yer verirse), gönlüm şerefte bu fethi, İran padişahının sarayının kubbesini fetihden daha değerli görür.

b) Semantik ve retorik okunması:

Kistrâ İran hükümdarlarının kullandığı lakaptır. Tacı, tahtı, hakimiyeti temsil eder. Şair sevgilinin kaşını İran hükümdarlarının saray kubbesine benzetmektedir. Sevgiliyi hükümdarla denk görür. Benim gönlüm sevgiliye karşı yenilse de sevgilinin kaşının ucu hükümdarlıktan daha yücedir. Burada hüsn-i talil sanatı kullanılmıştır.

1.8 KAŞ-TUĞRA

24

Şairlerin zaman zaman kaş ile tuğra arasında renk ve şekil ilişkisi kurduğu görülür. Şairler, kaşın eğimi ve rengi ile tuğranın eğimli kısmı olan beyze arasında ilişki kurarak beyitlerine görsel zenginlik katarlar.

Ahmet Paşa aşağıdaki beytin ilk mısraında kaş ile gölgelik arasında bir renk ve şekil ilişkisi kurarken ikinci mısraında güzellik beratı olarak gördüğü yüzünü üst kısmında bulunan

²⁴ <https://i.pinimg.com/originals/68/49/d8/6849d8a6dd7b0dc038de1bc2f952ddf2.jpg>

kaşını da renk ve şekil itibari ile tuğranın iki zülfesine benzetir. Kaş da siyah ve kıvrımlıdır. zülf de siyah ve kıvrımlıdır:

“Ey âfitâb-ı tal’atine sâye-bân kaşın

Çekmiş berât-ı hüsnüne müşgîn nişan kaşın” (APD G 165/1, s.197)

a) Literal Okuması:

Ey sevgili, senin kaşların güneş gibi parlayan yüzüne çadırıdır /Senin güzelliğine imtiyaz belgesi çekmiş güzel kokulu kaşların da onun imzasıdır

b) Semantik, Retorik ve Estetik Okuması:

Şair bu beytinde sevgilinin kaşlarını hem çadıra hem de nişana benzetmektedir. Çadır ve kaş arasında şekil ilişkisi vardır. Sevgilinin güzelliğinin mertebesini ifade etmek için nişana benzetmektedir. Osmanlı’da nişan çekmek resmi evraklarda Osmanlı sultanlarının attığı özel imzası, yani tuğrasıdır. Güzellik mertebelerinin en yükseğinde sevgilinin kaşları vardır. Burada sevgiliyi yüceltmek için sevgilinin kaşlarını padişah tuğrasıyla ilişkilendirmiştir. Bu beyitte hâkim olan duygu övgü ve methetmedir. ~~Divan~~ Şiirinde sevgiliye övgü bolca kullanılır. Sevgili, nadide bir mücevherdir. O yüzden bütün abartmaları, övgüleri hak eder.

Ahmet Paşa, sevgilinin yüz güzelliğinin tamamlayıcısı olarak gördüğü kaşı bir tuğraya benzeterek şiirine alırken Necatî Bey de aşağıdaki beytinde gene sevgilinin yüz güzelliği çerçevesinde kaşları tuğraya benzetir:

“Yıkmağa gönülüm evin haatı getürmişdür berât

Ki beyâzıdur cebîni kaşları tuğrâsıdur” (NBD: G 85/4)

a) Literal okunması:

Sevgilinin ayva tüyleri, gönül evimi yıkmak için berat getirmiştir; bu berat belgesinin beyazı sevgilinin alını, tuğrası da onun kaşlarıdır.

b) Semantik ve retorik okunması:

Görüldüğü gibi Necati Bey, sevgilinin yüzündeki güzellik unsurlarıyla bir padişah fermanı tasvir etmiştir. Şaire göre âşğın gönül evini yıkmak için sevgilinin bir padişah

fermanı gibi ferman verdiğini söyler. Beyitte beyaz renginden dolayı alını ve yüzü ferman yazılan kâğıdın yüzüne benzetir; ‘kaş’ı da eğimli şekli ve siyah renginden dolayı bu fermana çekilen tuğraya, yüzündeki ayva tüylerini ise ferman üzerine yazılan yazıya benzetir.

Bu beyitte sevgilinin yüzünü bir padişah fermanına benzeterek sevgilinin âşık üzerindeki gücünü ifade etmiştir. Sevgili bir padişah fermanı kadar öldürücü, yıkıcı güce sahiptir. Sevgilinin kaşları ise bu her şeye gücü yeten sevgilinin tuğrası yani imzasıdır. Tuğra Osmanlı padişahlarının fermanlarında kendi onayladıklarına dair imzasıdır. Kaşın tuğraya benzetilmesi eğriliği ile ilgilidir. Tuğra ile kaş arasında şekil ilişkisi vardır. Sevgili güzelliği ile gönül mülkünü yıkar ve sahibi olur. Aşığın gönlünün sahibi olduğu ferman gibi temiz parlak yüzü, tuğra gibi eğri kaşlarıdır.

1.9 KAŞ-ZİYNET

(Yukarıdaki resim bir ser-bendir. Ser-bend “başına sarılan bağlanan şey.”²⁵ anlamında köylerde yeni gelinlerin başına taktığı ziynetleridir.)

Aşıklar için sevgili en değerlidir. Bu yüzden sevgilinin güzellik unsurları çoğu kez değerli madenlerle bir ve beraber kullanılmıştır. Örneğin sim ten, zer kaş gibi imgelemeler sevgilinin en değerli olduğunu onun değerini de kuyumcu yüreği olan aşığın bileceği şekilde ifade edilir. Gülün yeni gelin olarak tavsif edildiği beyitte Ahmet Paşa, hilâl şeklindeki kaşları alına takılmış bir serbend olarak nitelendirmiştir:

“Nev-ârûs-ı hüsnüne fi’l-cümle olurdu şebih

Eylese iki hilâli alınna ser-bend gül” (APD: G 185/5)

a) Literal okuması:

Gül(sevgili) iki hilali alınna başlık eylese, bütünüyle güzellik yeni geline benzerdi.

²⁵ Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, 2012, Ankara, s.1097.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Köylerde eskiden yeni gelinler kendilerine takılan altınları düğün sonrası da alına, boynuna, bileklerine takardı. Gülü yeni gelin olarak tavsif edilen beyitte Ahmet Paşa, hilâl şeklindeki kaşları alına takılmış ziynet eşyasına teşbih etmektedir. Sevgilini kaşları altın kadar değerlidir.

Necati Bey, kaş ile ziynet ilişkisini beytinde şöyle ifade eder:

‘‘Güneş altınlı yüzük kaşı gümüş burma hilâl

Devletin parmağına çarh mücevher hâtem ‘’ (ND: K 19/9)²⁶

a) Literal Okuması:

Ey sevgili senin kaşın güneş gibi (parlayan) altın bir yüzük, hilal gibi (parlayan) gümüş bir bileziktir, kâinatta devletin parmağında taşınan mühür yüzüğüdür.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Şair sevgilinin kaşını çeşitli ziynet eşyasına benzetmiştir. Şair sevgilinin kaşını hem yüzük hem de bilezik ile şekil ilişkisi kurmaktadır. Aşığa göre sevgilinin kaşı altın, gümüş kadar değerlidir. Güneş-ay, altın-gümüş kelimeleri kullanarak beyit içinde bir uyum sağlamıştır. Beyitte geçen devlet parmağındaki yüzük padişah yüzüğüdür. Padişah yüzüğü ile fermanlara izin mührünü basar. Sevgilinin kaşını padişah yüzüğü ile ilişkilendirerek sevgiliyi yüceltmıştır.

²⁶ <https://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2485-published.pdf>

İKİNCİ BÖLÜM

SOYUT İMGELEME

Divan şairlerimiz sevgilinin kaşını gerek fonksiyonu gerekse dini boyutta ulaşılmaz bir sevgili yaratmak adına soyut imgelerle de ilişkilendirmişlerdir.

2.1 KAŞ-KAPICI

Kaş konum itibari ile yüzün üst kısmında bulunduğu için bazı şairlerimiz tarafından soyut bir şekilde bir girişi koruyucusu olarak tasvir edilmiştir. Hoca Dehhânî divanında şöyle der:

“Ol kara tozlu yay-ıla hâcib olalı kaşun

Hüsn mülkine gözün hançer çeküp serheng olur” (HD: G 68/4)

a) **Literal Okuması:**

Güzellik mülküne kaşın o kara tozlu yay ile kapıcı olalı/ Gözün hançer çekip bekçi olur.

b) **Semantik ve Retorik Okuması:**

Şair sevgiliyi bir savaşçı olarak canlandırmıştır. Kendisi güzellik ülkesinin hem sahibi hem de koruyucu askeridir. Kaşları yayını hazırlamış koruyucu, gözleri de bir hançerdir. Kaş ile koruyucu arasında işlevsel bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur. Şair, İnsanın yapabileceği bir şeyi nesneye yüklemiştir. Burada teşhis sanatı kullanmıştır. Bu beyitte hâkim olan duygu aşktır. Aşık sevgiliye ulaşma uğrunda çabalarırken sevgilinin savunmaları ve yaralamalarına maruz kalır. Her yaralandığında tekrar âşık olur. Tekrar çabalar. Bu döngü devam eder. Ne âşık ne sevgili vaz geçmez

Şiirin hem kendisi hem de aşınası ölümsüzdür. Bunu sağlayan nazmın saflığı ve berraklığıdır. Hoca Dehhânî gibi Şeyhî de divanında sevgiliyi her daim âşığa gözleri, bakışları ile saldıran bir askere benzetmektedir. Kaşlarını ile sevgili aşığın gönlüne hançer çekmektedir. Aşağıdaki beyti buna örnektir:

“Gözün serhengi her lahzâ bu câna tîz eder hançer

Dökerdi kanım olmasa dü hâcib arada ebrû” (ŞD: G 145/4)

a) Literal Okuması:

Bekçi gözün bu can için her an hançerini keskinleştirir; arada iki kapıcı, koruyucu kaşın olmasa kanımı dökerdi.

b) Semantik ve Retorik Okuması:

Hacib, Sözlükte “araya girmek, mâni olmak, birinin bir yere girmesini engellemek; örtmek, gizlemek” mânalarına gelen hacb masdarından türetilmiş ism-i fâil olup “bir kişinin bir yere girmesine engel olan kimse, kapıcı” demektir.²⁷ Şair sevgilinin kaşlarını aşığın koruyucusu olarak nitelendirmektedir. Sevgili yan bakışıyla ve ok gibi kirpikleri ile yaralayıcı ve tehlikelidir. Şair sevgilinin gözlerini, her an can almaya hazır hançerini bileyen bir bekçi olarak tasvir eder. Aşık sevgiliden kaşlarına sığınarak korunur. Klasik Türk Şiir’inde göz, şekil itibarıyla badem nergis e benzetilir. Aşığı güzelliğiyle rengiyle hem çeker hem de yaralar.

Sevgili, âşığın yarasında zevk alan acımasız canı bir katildir. Âşığın karşısında ölüp bitmesine aldırmaz etmez. Tıpkı bir cellat gibi âşığın inlemelerini duymaz, tekrar ok gibi kirpikleriyle aşığın gönlünü delik deşik eder. Sevgilinin kaş, Klasik Türk Şiir’inde genellikle âşığa zarar veren, onu yaralayan olarak tasavvur edilir. Ancak bu beyitte tam tersi sevgilinin değil de aşığın yardımcısı koruyucusu olarak tasvir edilmiştir. Göz yan bakışıyla âşığa hançer çekerken önüne engel olan kaş sayesinde âşık canını kurtarır. Ne var ki âşık sevgili karşısında güçsüz ve savunmasızdır. Onu koruyan sevgilinin kaşları olacaktır.

2.2 KAŞ – KAZA VE KADER

Klasik Türk Şiirinde her şeyden önce fikrî bir derinlik aranır. Hayat ve varlığın manası, insan kaderi üzerinde felsefi düşünceler kaş ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Bu ilişkilendirme bazen beşerî aşkın âşık için bir kader olduğunu anlatmaya, bazen de tasavvufî aşkın insanların doğasında olduğunu ifade etmek için kullanılır. Yani Şairler, kaderin bize Allah sevgiliyle bağlı olduğunu anlatmak için kaş ve hilalden ilham almışlardır. Ahmedî aşağıdaki beytinde kaza ve kaderi sevgilinin kaş arasında şöyle bir ilişki kurmaktadır:

“Kemâni kaşuñuñ sehm-i kazâdur

Hadengi gamzeñüñ tîr-i kaderdür” (A G 250/6 s.380)

²⁷ Taneri, Aydın,(1992), *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi “Hacib” sözcüğü*, Cilt:14, İstanbul,s.508-511. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacib>

a) Literel okuması:

Kaşının yayı kaza okudur; yan bakışının oku kader okudur.

b) Semantik ve retorik okunması

Sevgilinin oka benzeyen kaşları, kazaya; yan bakışı da kadere benzer. Sevgilinin kaza ve kader oklarından, âşık dâhil kimse kurtulamaz. Onu kabullenmek, kötü bir şey varsa sabretmek gerekir. Sevgili kaşından ve yan bakışından çıkan okların âşıkları yaralayacağını bilir. Bezm-i Eleste âşıkların kaderi bellidir. Tıpkı kaderimizde olacıklara insanlar olarak değiştiremediğimiz gibi burada şair sevgilinin kaşları ile kaza ve kadere inanmayı ilişkilendirmiştir. Sevgilinin türlü cefası Allahın âşığa lütfudur. Aşık sevgiliden gelen cefaya hürmet eder kabulüdür. Sevgilinin kaşları ile attığı cefa oku aşığın gönlünde kaderidir. Yaralanması olumsuz bir şey olsa da sevgiliden gelen Allahtan geldiği için âşığında nezdinde güzel ve değerlidir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Divanlarda “kaş”ın imge olarak nelere benzetildiği, ilişki kurulduğu kelimeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

DİVANLARDA KAŞ İLE İLİŞKİ KURULAN KELİMELER TABLOSU

ŞAİRLER		AHMEDÎ	HOCA Dehhanî	NECAT İ BEY	ŞEYH İ	AHMET PAŞA	MESİHÎ	TOPLAM
SOMUT İMGELER	ÇADIR	0	1	0	0	1	0	2
	HANÇER				2		1	3
	HARF	1	1	1		3	0	6
	HİLAL	12	7	3	7	10	7	46
	KEMAN	6	1	9	8	12	9	45
	MİHRAP	12	0	2	5	8	2	29
	TAC	0	0	0	1	0	0	1
	TUGRA	0	1	2	3	1	0	7
SER- BEND	0	0	0		1	0	1	
SOYUT İMGELER	KAPICI	0	1	0				1
	KAZA- KADER	1						1
TOPLAM		32	12	17	26	36	19	

Tablo1: Divanlarda (Ahmedî, Ahmet Paşa, Hoca Dehhanî, Mesihî, Necati Bey, Şeyhî) kullanılan kelimeler.

Tabloya bakıldığında ilk dikkati çeken şey, “kaş”ı imge olarak en fazla somut imgeleme (9) çeşitte kullanmıştır. En az kullanılan ise iki örnekle soyut imgelerin çok az kullanılmasıdır. İmgeler içerisinde, (48) ve (46) örnekle keman ve hilal öne çıkmakta olup en çok kullanılan imgelerdir. Bu durum, klasik Türk şiirindeki genel durumla da örtüşür mahiyettedir. Keman ve hilalin örneğine her şairin divanında rastlanır. Kemanı en çok kullanan ise Ahmet Paşa’dır. Hilalde ise (12) örnekle Ahmedî başı çekmekle birlikte, (10) örnekle ona en yakın yine Ahmet Paşa yer alır. Şairler içerisinde kaş imge olarak en çok kullanan (36) örnekle Ahmet Paşa’dır. Onu (32)örnekle Ahmedî takip etmektedir. En az kullanan ise (12) örnekle Hoca Dehhânî’dir.

Hançer, klasik Türk şiirinde hem şekil hem de fonksiyon itibariyle sevgilinin kaş için çok kullanılan imgelerden biridir. Ancak tabloda, ikisi Şeyhî, biri de Mesîhî olmak üzere

toplam 3 örneği mevcuttur. Buradan çıkan başka bir sonuç, kaş için imge olarak hançerin ilk defa Şeyhî tarafından 15. yüzyılda kullanıldığıdır.

Çok az örneği bulunan çadır da Hoca Dehhânî ve Ahmet Paşa tarafından birer örneği bulunan bir imgedir. Buna göre, başlangıç döneminde, bu imgeye çok rağbet gösterilmediği anlaşılmaktadır.

Somut imgeler içinde, tâk(kemer), bir örnekle en az kullanılan imgedir. Bunlar, 14. yüzyılda hiç kullanılmamıştır. Kemerini 15. yüzyılda ilk defa Şeyhî, ser-bendi de ilk defa aynı yüzyılda Ahmet Paşa kullanmıştır. Dolayısıyla sevgilinin kaşıyla ilgili bu imgeleri, başlangıç döneminde ilk ve hatta son defa bu şairler kullanmıştır.

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde, sevgili ve sevgili etrafında kullanılan sembol ve kavramlarla ilgili, farklı açılardan pek çok değerlendirme yapılmıştır. Sevgilinin güzellik öğelerine ilişkin benzetmeler bütün şairlerce kullanılan ortak dildir. Her Klasik Türk şiiri şairi güneş ve ayı "yüz"; hilâl, mihrap ve yayı "kaş"; nergis, âhû ve katili "göz"; şeklinde kullanmıştır. Ancak, klasik Türk Edebiyatı şairi bunu yaparken farklı kavramlarla harmanlayarak edebiyatımıza kendi imzasını atar.

Klasik Türk Edebiyatı şiir geleneğinde göz, kaş, kirpik unsurlarının gördüğümüz ilk örnekleri adeta âşığı perişan etmek üzerine kuruludur. Bunda Arap ve Fars edebiyatında sevgiliyi acı çektiren biri olarak tasvir etmesi etkilidir. Sevgilinin gözü, bakışları, kirpikleri ve kaşları, silah tasavvurlarına bağlı teşbihlerle, vurucu ve kan dökücü olarak karşımıza çıkar. Şair sevgiliyi âdeta bir savaş meydanında silahlarına kuşanmış bir asker olarak göstermiştir. Sevgili yay gibi ince zarif kaşlarını gerip âşığın gönlünü hedeflerken, kirpikler ve gamze (yan bakış) ile oklarını âşığın gönlüne atar.

Klasik Türk Şiirinde ‘‘Kaş’’ ifade edilirken somut imgelerden yararlandığı gibi, soyut imgelerden de yararlandığı tespit edilmiştir. Ancak en fazla somut imgelemede kullanılmıştır. İncelenen divanlardan hareketle kaş’ın soyut imge olarak 14. yüzyılda daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Kaşın imge kurgulamasında kelimelerle şekil, renk, mahiyet ilişkisi kurulmuştur. ‘‘Kaş’’ ile en fazla şekil ve renk ilişkisi kurulduğu tespit edilmiştir. Onu mahiyet ilişkisi takip etmektedir. Beyitlerde sevgilinin kaş, genellikle güzellik unsuru olarak sevgiliyi övme konusunda kullanıldığı görülmüştür. İncelenen divanlarda sevgilinin kaş en fazla hilal ile ilişkilendirilmiştir. En az kullanılan kaş-kemer ilişkisidir. Kaş imge kurgulamasını en fazla kullanan şair Ahmet Paşa, en az kullanan ise Hoca dehhânîdir. İncelenen 6 şairin divanından hareketle her ne kadar imge kurgulama geleneğinde Arap Fars Edebiyatı’nın etkisi görülse de özellikle 15.yüzyıl beyitlerinde klasik Türk Şiiri şairlerinin olgun örnekler vermeye başladığı görülmüştür. 15.yüzyılda Osmanlı topraklarının artması ile farklı coğrafya, insan kültür topluluğu hâline gelmiştir. Buna bağlı olarak kaş İmge kurgulamasını 15.yüzyıl şairlerinin daha fazla kullandığı tespit edilmiştir.

Çalışmada kaş’ın ve kaş’a benzetilen manzumların âşık ve sevgili ile ilişkisi incelenmiştir. Kaşın özellikleri, şiir dünyasında işleniş biçimleri, değişimleri, zaman içinde

anlam değişikleri ve Klasik Türk Edebiyatı'ndaki önemi anlatılmıştır. Kaş sevgilinin güzellik unsuru olduğu için bu çalışmada âşıktan ziyade sevgili üzerinde durulmuştur. Sevgilinin özellikleri, bunların âşıktan yarattığı etkiler beyitlerle örneklendirilerek aktarılmıştır. Beyitler, kaş etrafında yoğunlaşarak işlenmiştir.

Sanat ve şiir, aynı olmak demek değildir. Yenilik ve gelişim gerektirir. Bu çalışma imge kurgulama geleneğini mercek altına alarak ilk olma özelliği taşır. Çalışmanın kapsam alanı başlangıç dönemi Türk Edebiyatı'dır. Kaş'ın imge kurgulamasının ileriki yüzyıllarda değişim ve gelişimine bakmak gerekir. Bu çalışma bir başlangıçtır. Bu çalışmanın bıraktığı yerden yapılacak çalışmalarla, bu süreç devam ettirilebilir. Bu yüzden çalışma imge kurgulama geleneği için önemlidir. Sevgilinin kaş şairlerin yüzyıllar boyunca ortak konusu, ortak kümesi olmuştur. Kaş'ın yüzyıllar içindeki değişim yolculuğu takip edilerek imge haritası çıkarılmalıdır.

Sonuç olarak, 'kaş' kelimesinin bilinen anlamı dışında birçok anlamda kullanıldığı, anlaşılması olup, bir mazmunun arkaik yapısını öğrenebilmek için yazıldığı dönemin coğrafyasının sosyo-kültürel durumunun bilinmesi gerektiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık, (1991) *Kaş-Göz Üzerine, Nilüfer Edebiyat Dergisi*, Elâzığ, S. 3, s.14-16.

Akbudak, Y.(2002). *Mesihî Divan Tahlîli*, (Yayınlanmış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, <file:///C:/Users/acer/Downloads/35649.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2019)

Akdoğan, Yaşar, (2017), *Ahmedî Divanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 20.10.2019)

AKÜN, Ömer Faruk (2013), *Divan Edebiyatı*, İstanbul, İSAM Yayınları.

Arı, R. (2020). Sevgilinin Âşıkla İletişim Şekli: îma İşaret. A. Akgöl (Ed.), *Edebiyatta Jest ve Mimik*, (1.baskı), (s.489-504), İstanbul, Kitabevi Yayıncılık.

Develioğlu, Ferit, (2012), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 29.Baskı, Ankara.

Erdoğan, Mehtap, (2013) *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, kitabevi yayınları,1. Baskı, İstanbul.

Ersoy, Eren, (2017), *Hoca Dehhanî Divanı*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.

Çavuşoğlu, Mehmet, (2017), *Necati Bey Divan Tahlîli*, Kitabevi Yayınları,3. Baskı, İstanbul.

İsen, Mustafa – Horata, Osman, (2011), “*Tarihî Gelişim*”, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı. Ed. Mustafa İsen. 51-175. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kurnaz, Cemal, (2009), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, H Yayınları, İstanbul.

Kurnaz, Cemal, (1987), *Hayâlî Bey Dîvânı Tahlîli*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Kubbealtı Lügatı <http://lugatim.com/s/nas> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)

Levend, Ağâh Sırrı, (2015), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh Yayınları,1. Baskı, İstanbul.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, 26. Baskı, İstanbul

Şentürk, Ahmet Atilla, (2016) *Osmanlı Şiiri Klavuzu* 1. Cilt, Osedam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Şentürk, Ahmet Atilla, (2017) *Osmanlı Şiiri Klavuzu* 2. Cilt, Osedam Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Taneri, Aydın, (1992), *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi "Hacib" sözcüğü*, Cilt: 14, İstanbul, s.508-511, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hacib> (Erişim Tarihi: 25.10.2022)

Tarlan, Ali Nihat, (1992), *Ahmet Paşa Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Tarlan, Ali Nihat, (1990), *Şeyhî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara

Tolasa, Harun, (2001), *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Tolasa, Harun. "Ahmet Paşa Divanı Üzerine Düşünceleri" Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi 1/1 (Ekim 1970): 33-53

Uzun, Şerife, "Şair Sultanların Şiirlerinde Hacca dair Unsurlar", İstem, S.13, Konya, 2009, s.331-340.

